

Stanisław Mędała

Charakterystyczne cechy interpretacji katolickiej

Studia Theologica Varsaviensia 33/2, 169-181

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

STANISŁAW MĘDALA

CHARAKTERYSTYCZNE CECHY INTERPRETACJI KATOLICKIEJ

W trzecim, obszernym rozdziale dokumentu *Interpretacja Pisma Świętego w Kościele*¹ Papieska Komisja Biblijna omawia charakterystyczne wymiary katolickiej interpretacji Biblii. Problem został ujęty w czterech punktach poprzedzonych krótkim wprowadzeniem: interpretacja w Tradycji biblijnej, interpretacja w Tradycji Kościoła, zadanie egzegety, odniesienia do innych dziedzin teologicznych.

1. Uwagi wprowadzające

Dla uchwycenia sposobu ujęcia problematyki w dokumencie proponuję porównać ten rozdział z tą samą problematyką poruszaną we wstępach ogólnych do Pisma Świętego. Dla przykładu według wstępu z 1973 r.² interpretacja katolicka Biblii polega na stosowaniu zasad dogmatycznych wynikających z faktu natchnienia biblijnego, które sprowadzają się do uznania jedności całej Biblii, oraz zasad interpretacji płynących z faktu, że Biblia została powierzona Kościołowi, którymi są: Urząd Nauczycielski, jednomyślność Ojców Kościoła, analogia wiary i *sensus Ecclesiae*.

Drugie wydanie tego wstępu z 1986 r.³ poszerza wykaz kryteriów dogmatyczno-jurydycznych jako sprawdzian egzegezy katolickiej. W tym ujęciu charakterystyczną cechą interpretacji katolickiej Pisma Świętego jest stosowanie następujących zasad: Biblia jako jeden depozyt wiary, analogia wiary, *sensus Ecclesiae*, orzeczenia papieży i soborów powszechnych, wyjaśnienia papieskiej Komisji Biblijnej i kongregacji rzymskich.

To ujęcie cech interpretacji katolickiej, uwydatniające Boski autorytet Biblii i autorytet Kościoła, wychodzi z dogmatycznej definicji Pisma Świętego Soboru Watykańskiego I (konst. *Dei Filius*, r. 2), powtórzonej na Soborze Watykańskim II w konstytucji dogmatycznej o *Objawieniu Bożym* (DV 11). Obydwa dokumenty soborowe określają Biblię jako księgi, które

¹ *L'Interprétation de la Bible dans l'Église*, Roma 1993 (rozdz. III na s. 77-102). Autoryzowany przedruk dokumentu opublikowano w: *Biblica* 74 (1993) 451-528 (rozdz. III na s. 493-514).

² *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, red. J. H o m e r s k i, Poznań 1973, s. 314-319.

³ *Wstęp ogólny do Pisma Świętego*, red. J. S z l a g a, Poznań 1986, s. 215-218.

zostały napisane pod natchnieniem Ducha Świętego, Boga mają za autora i jako takie zostały przekazane Kościołowi. Ta definicja, sformułowana przeciw racjonalizmowi, uwydatnia nadprzyrodzony charakter Biblii, ale pomija nie tylko ludzkie, historyczne uwarunkowania Pisma Świętego, lecz także jego zbawczy cel.

Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej nie wylicza kryteriów dogmatycznych, lecz na wstępie jako charakterystyczną cechę interpretacji katolickiej Pisma Świętego wskazuje świadome ustawienie się w żywej tradycji Kościoła, którego pierwszym zadaniem jest wierność objawieniu poświadczonemu przez Biblię. To lapidarne sformułowanie zostaje rozwinięte w czterech punktach. Pierwsze dwa punkty w sposób opisowy wyjaśniają, jak należy rozumieć żywą tradycję Kościoła (interpretacja w Tradycji biblijnej, interpretacja w Tradycji Kościoła) a kolejne dwa punkty wyjaśniają, co znaczy świadome ustawienie się w tej tradycji (zadanie egzegety, związek z innymi dziedzinami teologii). Jako cechę interpretacji katolickiej dokument na pierwsze miejsce wysuwa osobę egzegety i jego świadomie zajmowane miejsce w życiu Kościoła.

Dokument wychodzi z problematyki Soboru Watykańskiego II ujętej w *Dei Verbum* i ma na uwadze pogłębioną refleksję nad Biblią i tradycją w życiu Kościoła. Przy omawianiu kanonu biblijnego dokument powtarza wspomnianą definicję dogmatyczną Biblii, ale uzupełnia ją uściśleniem z *Dei Verbum* na temat jej zawartości, mianowicie, że zawiera *prawdę, jaka z woli Bożej miała być przez Pismo Święte utrwalona dla naszego zbawienia*. W innym miejscu (D 1) dokument podkreśla, że Biblia służy do wzbudzenia wiary i prowadzenia życia chrześcijańskiego. Ponieważ Biblia ma cel zbawczy i dla realizacji tego właśnie celu została powierzona Kościołowi, dlatego interpretacja Biblii stanowi element żywej tradycji Kościoła.

Dokument zakłada aktualne studia nad naturą inspiracji biblijnej, zwłaszcza jej kontekstu historycznego i społecznego, a to pociąga za sobą traktowanie objawienia Bożego oraz jego przekazu w kontekście historycznym z uwarunkowaniami ludzkimi. W teologii współczesnej spotykamy różne sposoby ujmowania objawienia. A. D u l l e s⁴ wskazuje sześć funkcjonujących w teologii posoborowej modeli: objawienie jako doktryna, jako historia, jako wewnętrzne doświadczenie, jako dialektyczna obecność, jako nowa świadomość, jako symboliczna mediacja. Każdy z tych modeli wskazuje nieco inne aspekty w zbawczym spotkaniu człowieka z Bogiem. Sposób ujmowania objawienia określa równocześnie stosunek między Biblią a objawieniem oraz relację Tradycji do objawienia i Pisma Świętego. Wprawdzie dokument nie definiuje objawienia, nie omawia relacji zachodzących między objawieniem, Pismem Świętym i Tradycją, ale z pojęcia objawienia wydobywa nie tylko elementy zawarte w konstytucji *Dei*

⁴ *Models of Revelation*, Garden City, NY 1983.

*Verbum*⁵, jak zbawcza obecność Boga w historii ludzkiej, osobowy charakter objawienia, urzeczywistnienie objawienia w zbawczych wydarzeniach oraz wyjaśniających je słowach, wzajemny wpływ wydarzeń na ujęcia słowne oraz słów na odbiór wydarzeń, lecz także elementy podkreślane w teologii posoborowej, jak świadomość religijna, świadectwo wiary oraz symbolizm mediacyjny Biblii i form wyrażających obecność Boga w Kościele.

Kluczowym pojęciem w dokumencie jest żywa tradycja Kościoła. Słowo „tradycja” wprowadza złożoną i wieloaspektową problematykę społeczną, ideologiczną, religijną, teologiczną itp. Tradycja wskazuje zarówno na fakt historyczny, związek z przeszłością, a równocześnie wartościuje terażniejszość⁶. Z pojęciem tradycji z jednej strony kojarzy się tradycjonalizm, integryzm, mentalność odrzucająca wszelkie zmiany i postęp, absolutne podporządkowanie jednostki społeczności, a z drugiej strony historyczny i świadomy, oparty na doświadczeniu pokoleń charakter egzystencji ludzkiej. Tradycja bowiem dotyka nie tylko najszerszej rozumianej kultury narodowej i ogólnoludzkiej, ale obejmuje ona każde zjawisko przeszłości oraz jego znaczenie dla terażniejszości. Uświadomienie sobie tak rozumianej tradycji i refleksyjne włączanie się w jakiś jej nurt stanowi o tożsamości jednostki i wspólnoty.

Na temat Tradycji w Kościele i jej stosunku do Pisma Świętego napisano wiele rozpraw. Należy jednak zauważyć, że przez *Vaticanum II*, chociaż już zaczęto dostrzegać ludzkie wymiary i historyczne uwarunkowania Biblii, w pojęciu Tradycji teologowie jednostronnie akcentowali jej normatywny i niezmienny charakter, a za mało uwzględniali jej charakter dynamiczny i uwarunkowania historyczne⁷. Wprowadzeniem w aktualną problematykę na ten temat mogą być materiały sympozjum zorganizowanego w roku ubiegłym przez Papieską Akademię Teologiczną, Polskie Towarzystwo Teologiczne i Instytut Teologiczny Księży Misjonarzy w Krakowie nt. *Tradycja w Kościele*⁸. Publikacja zawiera głosy 20 autorów, którzy omawiają tradycję i jej znaczenie z różnych punktów widzenia, m.in. z punktu widzenia filozoficznego, nauk ścisłych i humanistycznych, z punktu widzenia biblijnego, patrystycznego, liturgicznego, dogmatycznego, ekumenicznego i kul-

⁵ Na temat pojęcia objawienia w konstytucji *Dei Verbum* zob. E. K o p e c, *Pojęcie i przekazywanie objawienia w nauce Soboru Watykańskiego II*, RTK 14 (1967) z. 2, 17-32; E. F l o r k o w s k i, *Objawienie Boże według konstytucji *deī Verbum*. W: Idee przewodnie soborowej konstytucji o Bożym Objawieniu*, Kraków 1968, s. 31-43.

⁶ Na ten temat por. J. S z a c k i, *Tradycja. Przegląd problematyki*, Warszawa 1971.

⁷ Reprezentatywne tego typu ujęcie przedstawił I. B. F R a n z e l i n, *De divina Traditione et Scriptura*, Romae 1870 (dzieło kilkakrotnie wydawane). Pojęcie Tradycji i jej stosunek do Pisma Świętego w konstytucji *Dei Verbum* przedstawiają m.in. E. K o p e c, *Stosunek Tradycji do Pisma Św. w nauce Soboru Watykańskiego II*, RTK 16 (1969) z. 1, 5-19; P. S o c h a, *Rozwój Tradycji w świetle konstytucji dogmatycznej „Dei Verbum”*, SThV 15 (1977) nr 2, 3-23.

⁸ *Tradycja w Kościele*, red. T. D z i d e k, B. S i e Ń c z a k, J. D. S z c z u r e k, Kraków 1994.

turalnego. Okazuje się, że świadome włączanie się w tradycję stanowi nie tylko problem teologiczny, ale jeden z najważniejszych aktualnie problemów ogólnoludzkich.

W teologii współczesnej uwydatniono w pojęciu tradycji obok aspektu konstytutywnego i normatywnego dla Kościoła aspekt dynamiczny, traktując Tradycję jako wiarę przeżywaną i przekazywaną w Kościele. Wiara obejmuje nie tylko treść, prawdy do przyjęcia, lecz także akt oddania się człowiekowi Bogu, który się objawia. Na tym tle odróżnia się w Tradycji Kościoła ustawiczną i żywą obecność Boga od form, w których wyraża się ta obecność. Formy wyrażające obecność Bożą mają charakter ludzki i podlegają uwarunkowaniom historycznym. J. D. Szczurek stwierdza, że *w ujęciu współczesnym tradycja jest procesem przekazu rzeczywistości nadprzyrodzonej we wspólnocie ludzi wierzących, który ma swe źródło w Trójcy Świętej i jest ożywiany przez Ducha Świętego... Przedmiotem procesu jest depozyt wiary, który jawi się jako rzeczywistość dana i zadana do nieustannego zgłębiania przez teologię. Podmiotem procesu tradycji jest cały Kościół żyjący wiarą i kierowany przez Urząd Nauczycielski Kościoła*⁹.

Omawiany dokument, wspominając o żywej tradycji, podchodzi do Tradycji w Kościele nie od strony teoretycznej, lecz od opisu konkretnej rzeczywistości w życiu ludu Bożego, a opisując przykładowo niektóre aspekty tradycji biblijnej i tradycji w Kościele, szczególnie akcentuje uwarunkowania historyczne w powstawaniu i formowaniu się Tradycji oraz rolę tradycji jako świadka prawdy objawionej. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej przypomina najpierw wewnętrzne relacje między tekstem biblijnym, różnymi tradycjami będącymi u ich podstaw oraz powstawaniem jednej Tradycji wyrażonej w kanonie Pisma Świętego jako odbicia świadomości i tożsamości ludu Bożego.

Dokument wychodzi z założenia, że proces interpretacji Biblii nie ma charakteru linearnego, lecz przybiera charakter tzw. *kręgu hermeneutycznego*¹⁰. Istnieje wzajemne uwarunkowanie: praktyka mająca formę żywej tradycji wpływa na egzegezę i ujęcia teologiczne, egzegeza opiera się na założeniach teologicznych i wpływa na praktykę. Praktyka interpretacji Biblii ma miejsce w różnych środowiskach: w liturgii, w szkole, w indywidualnej medytacji. Również istnieje wzajemna zależność zasadniczych środowisk interpretacji tekstów natchnionych, ponieważ indywidualne doświadczenie religijne, prywatna pobożność znajduje odbicie w kulcie, kult wpływa na szkołę, szkoła na kult i prywatną pobożność.

Ustawienie interpretacji Pisma Świętego w żywej tradycji Kościoła umożliwia Papieskiej Komisji Biblijnej wskazanie na taką cechę egzegezy

⁹ J. D. Szczurek, *Pojęcie tradycji w teologii*, w: *Tradycja w Kościele*, 100.

¹⁰ Por. S. Mędała, *Formy interpretacji Biblii w judaizmie okresu międzytestamentalnego*, RBL 39 (1986) 212-231, zwł. s. 213-216.

katolickiej, która zapobiega z jednej strony tendencji tworzenia wysterylizowanego języka, *twierdzy zagrożonej przez tych, którzy myślą*¹¹, jakiegoś skansenu katolickiego odseparowanego od nauki i kultury środowiska, jaka dominowała na początku naszego wieku i w dalszym ciągu przejawia się w niektórych kręgach kościelnych, a z drugiej strony chroni przez „prywatnym radykalizmem” oraz *uwodzeniami historii i kultury*, gdy mówi, że egzegeta musi świadomie przyjąć pewne *przedrozumienie*.

2. Interpretacja w tradycji biblijnej

Dokument zaznacza, że *interpretacja w Tradycji biblijnej* zawiera wiele aspektów. Pod tym wyrażeniem można rozumieć, jak Biblia interpretuje podstawowe doświadczenia ludzkie lub wydarzenia historyczne, albo w jaki sposób Biblia wykorzystuje źródła pisane i ustne. Dokument ogranicza się tylko do kilku spostrzeżeń na temat zjawiska, które egzegeci nazywają interpretacją wewnątrzbiblijną. Zwraca on uwagę na relektury lub reinterpretacje wcześniejszych tekstów biblijnych w późniejszych pismach oraz na wewnętrzne, intertekstualne powiązanie Starego i Nowego Testamentu.

a) Reinterpretacja tekstów biblijnych

Interpretacja Biblii łączy się z samym procesem powstawania tekstów biblijnych, które są redagowane w nurtach różnych tradycji religijnych. Pisarze biblijni brali udział zarówno w życiu liturgicznym jak i w zewnętrznej działalności wspólnoty. Biblia rodzi się w tradycjach wiary. Biblia jest księgą napisaną przez wierzących, o wierzących i dla wierzących, a ich wiara jest zawsze uwarunkowana historycznie¹². Wiara nie jest zjawiskiem odizolowanym, ale rzeczywistością społeczną, odpowiedzią wspólnotową. Bóg powołuje, zbawia, kocha, kocha jednostki, ale dokonuje tego wszystkiego w kontekście wspólnoty. Do zrozumienia zatem znaczenia i pełnej interpretacji tych pism, które wyrosły z wiary wspólnoty, wyrażają oraz definiują tę wiarę, konieczne trzeba znać tę wspólnotę i jej uwarunkowania historyczne, trzeba znać jej tradycję. W miarę utrwalania tradycji na piśmie, z różnych tradycji lokalnych i środowiskowych tworzy się jedna, wielka tradycja wspólna. Pismo Święte jest więc przywilejowanym świadectwem procesu ujednoczenia tradycji oraz stanowi regulator tradycji na przyszłość. Podobnie jak powstawanie Biblii, tak samo jej interpretacja ma się dokonywać przez uczestnictwo we wszystkich przejawach życia wspólnoty wierzących.

Do jedności Biblii w dużej mierze przyczyniło się bazowanie na wcześniejszych tekstach przy pisaniu tekstów późniejszych. Teksty późniejsze nieraz uwydatniają całkowicie nowe treści w dawniejszych formułach, innym razem

¹¹ Wyrażenia J. Życińskiego z art. *Teologia pomiędzy Tradycją Kościoła a kulturą świata*, w: *Tradycja w Kościele*, s. 253.

¹² Por. J. J. M e g i v e n, *Bible Interpretation*, Wilmington 1978, s. XVI.

sięgają do nich, aby pogłębić ich sens lub wskazać na ich aktualność lub realizację.

Dokument przytacza cztery przykłady relektury tekstów biblijnych: obietnicę ziemi dla Abrahama, proroctwo Natana, wyrocznie Jeremiasza o 70 tygodniach oraz stwierdzenie o retrybutywnej sprawiedliwości Boga. Śledząc motyw obietnicy ziemi dla Abrahama lub motyw karzącej retrybutywnej sprawiedliwości Bożej w różnych tekstach biblijnych łatwo dostrzegamy pogłębienie tajemnicy przez rozwój od pojęcia materialnego do pojęcia duchowego. W zapowiedzi trwałej dynastii Dawida zauważamy podejmowanie motywu z różnych punktów widzenia. Przy interpretacji wyroczni Jeremiasza o 70 tygodniach spotykamy stwierdzenie jej realizacji w 2 Krn 25, 10-23 oraz nową interpretację w Dn 9, 24-27.

Badania dotyczące powstawania Starego Testamentu dowodzą, że przed niewolą babilońską forma tekstów pisanych wynurzała się przeważnie z ustnych tradycji religijnych, a od niewoli babilońskiej na powstanie literatury biblijnej w dużej mierze wpływała forma już istniejących ksiąg świętych. Dlatego interpretacja ma miejsce w tekstach prawnych, homiletycznych, prorockich (np. Jr 23, 5-6 i 33, 14-26) i w psalmach. Po niewoli babilońskiej można wyróżnić trzy sposoby interpretacji wewnątrzbiblijnej: kanonizacja tekstów traktowanych jako słowo Boże przeznaczonych do czytania dla wspólnoty religijnej, reinterpretacja tekstów z Tory i proroków oraz ujednolicanie różnych tradycji. Tak więc już w Biblii hebrajskiej wyłania się świadomość egzegetyczna, ale tradycja egzegetyczna nie występuje tu jako paralelna pod względem autorytetu do objawienia Bożego ani też nie pomniejsza objawienia, lecz stanowi sposób przekazu objawienia.

Świadomość egzegetyczna jako forma przekazu objawienia, treści wiary starotestamentalnej jeszcze bardziej jest rozwinięta i wyraźniejsza w Septuagincie. Dzisiaj każdy przekład Pisma św. uważa się za formę jego interpretacji. Ale badacze Septuaginty coraz częściej stwierdzają, że nie jest ona zwykłym przekładem tekstu hebrajskiego ST, ale świadomą interpretacją Tory jako Prawa (Nomos) dla wspólnoty żydowskiej żyjącej w kulturze greckiej, a dalej takim przekładem, uporządkowaniem i pewną transpozycją Proroków i Pism, aby Biblia grecka stanowiła pełny przekaz objawienia Bożego przedchrześcijańskiego otwartego na wartości kultury hellenistycznej¹³. Funkcję interpretacyjną objawienia Bożego w Biblii greckiej pełnią zwłaszcza teksty deuterokanoniczne, jak np. Księga Syracha lub Modlitwa Mardocheusza i Estery.

W wielu wypadkach trudno rozstrzygnąć, czy chodzi o interpretację wewnątrzbiblijną czy pozabiblijną, a to ze względu na niezbyt jasne rozgraniczanie w starożytnym judaizmie ksiąg kanonicznych od ksiąg niekanonicznych. Dlatego o interpretacji wewnątrzbiblijnej w ścisłym zna-

¹³ Por. R. L e D é a u t, *Septuaginta – Biblia zapoznana*, RBL 37 (1984) 454-470.

czeniu można mówić dopiero z pozycji przyjętego później kanonu rabinicznego lub kościelnego.

b) Wzajemne relacje między Starym a Nowym Testamentem

Dokument uwydatnia tutaj następujące zagadnienia: przyznawanie dla Starego Testamentu przez autorów Nowego Testamentu wartości objawienia Bożego, powiązanie między Pismem Świętym a wydarzeniami, oryginalna pozycja Jezusa w stosunku do ówczesnej interpretacji *pisarzy i faryzeuszów* jako wierność woli Bożej wyrażonej w Piśmie Świętym, śmierć i zmartwychwstanie Jezusa jako pod pewnym względem całkowite zerwanie z tradycją biblijną i egzegetyczną a równocześnie otwarcie nieoczekiwanej perspektywy, relektura Starego Testamentu w świetle wydarzenia Paschy, złożony charakter relacji między Starym a Nowym Testamentem wewnątrz Biblii chrześcijańskiej, różne perspektywy i dynamiczne napięcie w tekstach Nowego Testamentu. Wykaz podjętych tematów w tym paragrafie wskazuje, że Komisja odwołuje się tutaj do bardzo szerokiego wachlarza zagadnień, które nasuwają teksty biblijne uznane przez Kościół za jedno Pismo Święte. Celem przywołania tych problemów jest doprowadzenie do konkluzji, że *jedną z charakterystycznych cech Biblii jest brak ducha jakiegoś systemu, przeciwnie, obecność napięć dynamizujących. Biblia zebrala wiele sposobów interpretacji tych samych wydarzeń lub przemyśleń tych samych problemów. W ten sposób zaprasza do odrzucenia ducha upraszczania i ciasnoty.*

Wyciągając wnioski praktyczne ze spostrzeżeń odnośnie do interpretacji w tradycji biblijnej dokument stwierdza, że w samej Biblii znajdują się różniczne wskazówki i sugestie dotyczące sposobu interpretacji na dzisiaj. Biblia była interpretowana przez wspólnoty i przez nie została uznana za Pismo Święte. W trakcie formowania Biblii pisma wchodzące w jej skład były przerabiane i reinterpretowane, aby odpowiadały nowej sytuacji życiowej. Pismo Święte zaistniało dzięki zgodzie wspólnot wierzących, że dany tekst wyraża ich objawioną wiarę; stąd interpretacja tekstów biblijnych ma służyć dla żywej wiary wspólnot kościelnych jako źródło zgody w punktach zasadniczych. Ponieważ wyraz wiary, uznany w Biblii, powinien być uznawany i ustawicznie odnawiany w związku ze zmieniającymi się warunkami, dlatego interpretacja Biblii powinna mieć charakter twórczy i zmierzać do rozwiązywania nowych problemów. Ponieważ często istnieje napięcie między tekstami biblijnymi, dlatego również interpretacja z konieczności powinna być pluralistyczna. *Żadna z poszczególnych interpretacji nie może wyczerpać sensu całości, który stanowi symfonię na wiele głosów. Interpretacja jakiegось konkretnego tekstu powinna więc unikać bycia wyłączną.*

Dalej dokument podkreśla dialogowy charakter Pisma Świętego ze wspólnotami wierzących. Wynika z tego, że interpretacja biblijna ma być dialogiem z aktualnym pokoleniem. W tym dialogu musi być ciągły wysiłek zmierzający do weryfikacji różnych ujęć. Aktualna interpretacja powinna

mieć ciągłość z dawniejszymi tradycjami egzegetycznymi, ale w pewnych punktach musi z nimi zerwać, aby mógł się dokonywać ciągły postęp.

3. Interpretacja w Tradycji Kościoła

Z niezwykle bogatej historii egzegezy biblijnej w Kościele Dokument przywołuje trzy zagadnienia: formowanie się kanonu, charakterystyczne elementy egzegezy patrystycznej oraz rola różnych członków Kościoła w interpretacji.

a) Formowanie się kanonu

Punktem wyjścia jest stwierdzenie, że Kościół, lud Boży, ma świadomość pomocy Ducha Świętego w swym uznaniu, rozumieniu i interpretacji Pisma Świętego. Ale to uznanie i rozumienie ma charakter progresywny, a interpretacja związana jest z konkretną sytuacją Kościoła. W sprawie sposobu uznania ksiąg Starego Testamentu wśród uczonych toczą się dyskusje, jakie było główne środowisko powstania ksiąg świętych oraz jakie czynniki historyczno-socjologiczne wpływały na uznanie pewnych tekstów za święte i niezmiennie. Według niektórych egzegetów funkcja normatywna była głównym motorem reinterpretacji tradycji oraz kanonizacji tekstów biblijnych¹⁴. Inni wywdatniają funkcję kultową tekstów jako główny czynnik kształtujący kanon Pisma Świętego¹⁵. Wysłunięto także hipotezę, że szkoła była głównym środowiskiem przekazywania dawnych tekstów biblijnych, wybierania tych tekstów do antologii i układania ich w obowiązującą całość dla następnych pokoleń¹⁶.

W rodzącym się chrześcijaństwie obok procesu kanonizacji i interpretacji Starego Testamentu znajduje się zjawisko rosnącego zbioru pism chrześcijańskich. We wspólnotach chrześcijańskich krążyły dwa typy pism: świadectwa dotyczące osoby Jezusa i Jego nauki oraz instrukcje dotyczące modelu życia chrześcijańskiego. Pisma te były wymieniane, czytane w liturgii chrześcijańskiej i dyskutowane. Gdy w II w. w kręgach gnostyckich pojawiły się próby dowolnego ustalenia zbioru pism normatywnych, ze strony Kościoła zaistniała potrzeba szukania zgody odnośnie do pism, które mogłyby być powszechnie przyjęte jako wyraz wspólnej wiary Kościoła. Wprawdzie nie ma szczegółowej dokumentacji, żeby wykazać, jak ten proces przebiegał i jak pisma Nowego Testamentu zajęły miejsce w rządzie ksiąg Starego Testamentu, ale zwrócenie uwagi na główne czynniki w procesie powstania kanonu chrześcijańskiego wprowadza nas głębiej w wewnętrzną relację między Biblią a Kościołem. Dokument wymienia następujące czyn-

¹⁴ Por. np. M. G. Kline, *The Structure of Biblical Authority*, Grand Rapids 1975.

¹⁵ Por. np. G. Östborn, *Cult and Canon. A Study in the Canonization of the Old Testament*, Uppsala 1950.

¹⁶ Por. A. Lemaire, *Les écoles et la formation de la Bible dans l'Ancien Israël*, Fribourg 1981.

niki: 1) pewność, że Jezus i apostołowie uznawali Stary Testament za Pisma natchnione i że tajemnica paschalna stanowiła ich wypełnienie; 2) przekonanie, że pisma Nowego Testamentu pochodzą z przepowiadania apostołowego; 3) stwierdzenie, że są zgodne z regułą wiary i stosowne do posługiwania się nimi w liturgii; 4) doświadczalne potwierdzenie ich zgodności z życiem kościelnym oraz ich zdolność ożywiania tego życia. Uznawanie pewnych pism za kanoniczne ustalało tożsamość Kościoła i dawało mu środek przekazu dobrej nowiny.

b) Egzegeza patrystyczna

Dokument podkreśla szczególną rolę Ojców Kościoła w powstaniu kanonu biblijnego i fundamentu żywej tradycji przez wykładnię Pisma Świętego. Szczególny wkład egzegezy patrystycznej polega na wyciągnięciu z całości Biblii podstawowych orientacji doktrynalnych Kościoła oraz dostarczenie bogatej nauki teologicznej do nauczania i duchowego pokarmu wiernych. Duże owoce wniosła metoda alegorycznej interpretacji Biblii, która wprawdzie jest już obca dla naszej mentalności, ale potrafiła dotrzeć do istotnych treści biblijnych. Akapit kończy się stwierdzeniem, że *Ojcowie Kościoła uczą nas czytać Biblię teologicznie w tonie żywej Tradycji z autentycznym duchem chrześcijańskim*.

c) Rola różnych członków Kościoła w interpretacji

Stosunkowo dużo miejsca dokument poświęca roli różnych podmiotów życia kościelnego w interpretacji Biblii jako wspólnego skarbcza wierzących. Najpierw akcentuje rolę wszystkich ochrzczonych w przyjmowaniu Słowa Bożego, pogłębianiu jego rozumienia i zastosowywaniu do życia. Wyliczając grupy członków Kościoła Dokument mówi na pierwszym miejscu o roli biskupów, *którzy są świadkami i gwarantami żywej tradycji, w której Pismo Święte jest inierpretowane dla każdej epoki. Z biskupami współpracują prezbiterzy, których pierwszym obowiązkiem jest proklamacja Słowa. Cieszą się oni szczególnym charyzmatem interpretacji Biblii, gdyż głosząc Słowo Boże dostosowują odwieczną prawdę Ewangelii do konkretnych okoliczności życiowych. Kapłani i diakoni mają także uwydatniać, że Słowo i Sakrament stanowią jedność w posłudze Kościoła. Interpretacja osób powołanych do posługi duszpasterskiej dokonuje się w kontekście potrzeb konkretnej wspólnoty kościelnej. Ale darem Ducha Świętego cieszą się także poszczególni wierni, gdy modlitewnie czytają Pismo Święte w kontekście własnego życia. Ta interpretacja nie jest prywatna, gdyż wierzący interpretuje Biblię w wierze Kościoła wzbogaca wiarę wspólnoty. Cała tradycja biblijna, a szczególnie nauczanie Jezusa wskazuje jednak, że uprzywilejowanymi słuchaczami Słowa Bożego są ci, których świat traktuje jako ubogich. W swej bezsilności zdają się jedynie na Boga i Jego sprawiedliwość i dlatego mają oni wyjątkową zdolność słuchania i interpretacji Słowa Bożego; powinna być ona brana pod uwagę przez całość Kościoła i znaleźć wyraz*

także na płaszczyźnie społecznej. W końcu dokument podkreśla, że Kościół wysoko ceni fachowych egzegetów, którzy swą kompetencją w interpretacji Biblii przyczyniają się do budowy ciała Chrystusa. Na ten temat czytamy m.in.: *Chociaż ich praca nie zawsze zyskiwała poparcie, jakie ma obecnie, egzegeci dający swą wiedzę na służbę Kościoła są usytuowani w bogatej tradycji, która ciągnie się od pierwszych wieków, z Orygenesem i Hieronimem, aż do czasów nowożytnych, z ojcem Lagrangem i innymi, i przedłuża się aż do naszych dni. W pracy egzegetów dokument uwydatnia znaczenie poszukiwania sensu wyrazowego Biblii i pierwotnego kontekstu historycznego. Komisja z satysfakcją odnotowuje wzrastającą w naszych czasach liczbę egzegetek, które do interpretacji Biblii wnoszą nowe wnikliwie spojrzenia i wydobywają na światło dzienne aspekty, które leżały w zapomnieniu. W ostatnim paragrafie dokument omawia rolę Urzędu Nauczycielskiego Kościoła, którego zadaniem jest gwarancja autentyczności interpretacji, a w konkretnym przypadku wskazywanie niezgodności jakiejś interpretacji z autentyczną Ewangelią.*

4. Zadania egzgety

Chociaż już w poprzednim paragrafie dokument mówi o roli egzgety, to jego zadaniu poświęca osobny paragraf, w którym znajdują się cztery zagadnienia: główne orientacje, badania, nauczanie, publikacje. Na wstępie Komisja stwierdza, że zadanie egzgetów jest zadaniem Kościoła, gdyż polega ono na studiowaniu i wyjaśnianiu Pisma Świętego w taki sposób, aby uwydatnić wszystkie jego bogactwa oraz dać je do dyspozycji pasterzy i wiernych. Równocześnie zadaniem egzgety jest praca naukowa w łączności z egzgetami niekatolickimi i innymi dziedzinami nauk. Oprócz pracy badawczej zadaniem egzgety jest nauczanie, które ma mieć orientację pastoralną, ale ukazując równocześnie szacunek dla Słowa Bożego przez poważny wysiłek intelektualny. Zarówno praca badawcza jak i nauczanie ma być rozpowszechniane przez publikacje, które przyczyniają się do postępu wiedzy.

Mówiąc o podstawowych orientacjach egzgety katolickiej dokument przypomina, że przede wszystkim należy poważnie traktować historyczny charakter objawienia biblijnego. Pismo Święte wyraża historyczne objawienie się Boga i Jego zbawczych zamiarów w słowach ludzkich, noszących znamię czasu. Dlatego jako podstawową metodę badań zaleca się metodę historyczno-krytyczną. Celem badań ma być wyjaśnienie sensu biblijnego jako aktualnego słowa Bożego. Dlatego potrzebna jest aplikacja różnych perspektyw hermeneutycznych, które pomagają uchwycić aktualność orędzia biblijnego i pozwalają odpowiedzieć na potrzeby dzisiejszych czytelników Biblii. Egzgeta ma także wyjaśniać nośność chrystologiczną, kanoniczną i kościelną tekstów biblijnych. Ponieważ Biblia wyraża ofiarowanie

zbawienia przez Boga dla wszystkich ludzi, dlatego zadanie egzegety jest uniwersalne; wymaga ono szacunku dla innych religii i wsłuchiwania się w oczekiwania współczesnego świata. Egzegeta, zwłaszcza w publikacjach ma brać pod uwagę wymogi ludzi wykształconych i odróżniać jasno, co w tekstach biblijnych należy traktować jako szczegóły drugorzędne, uwarunkowane duchem epoki, co należy interpretować jako język mityczny, a co przyjmować jako sens właściwy, historyczny i natchniony.

5. Odniesienia do innych dziedzin teologicznych.

Egzegeza, będąc dziedziną teologiczną, wchodzi w ścisłe i złożone relacje z innymi dziedzinami nauk teologicznych. Z jednej strony teologia systematyczna ma wpływ na przedrozumienie, z którym egzegeta podchodzi do tekstów biblijnych. A z drugiej strony egzegeza dostarcza naukom teologicznym danych podstawowych. Z konieczności potrzebny jest autentyczny dialog między egzegezą a innymi działami teologii.

a) Teologia a przedrozumienie tekstów biblijnych

Egzegeta katolicki podchodzi do Pisma Świętego z pewnymi założeniami opartymi na prawdach wiary: *Biblia jest tekstem przez Boga natchnionym i powierzonym Kościołowi dla wzbudzenia wiary i kierowania życiem chrześcijańskim*. Te prawdy wiary docierają do egzegety jako wypracowane we wspólnocie kościelnej przez refleksję teologiczną. Zatem orientację egzegetom daje refleksja dogmatyków nad naturą natchnienia biblijnego i funkcją Biblii w życiu kościelnym. Z kolei badania egzegetów dostarczają dogmatykom materiał doświadczalny, który powinni brać pod uwagę w teologii natchnienia i kościelnej interpretacji Biblii; egzegeza zwraca bowiem szczególną uwagę na historyczny i społeczny charakter natchnienia biblijnego.

b) Egzegeza a teologia dogmatyczna

Pismo Święte stanowi uprzywilejwaną podstawę studiów teologicznych. Naukowa teologia potrzebuje jednak od egzegetów badań dotyczących zwłaszcza treści religijnych tekstów biblijnych. Egzegeci pomagają dogmatykom przez wskazywanie, jak unikać dwóch krańców; z jednej strony dualizmu oddzielającego doktrynę od jej wyrazu językowego, a z drugiej strony fundamentalizmu, który miesza sprawy boskie i ludzkie, kiedy jako prawdy objawione traktuje się nawet przygodne aspekty ludzkich wyrażeń. Dogmatyka musi przyjąć napięcie istniejące w tekstach biblijnych, w których słowo Boga jest wyrażone słowami ludzkimi i uwarunkowane duchem czasu. Mówienie Boga przez człowieka nie oznacza, że Bóg nadaje wartość absolutną uwarunkowaniom historycznym orędzia biblijnego. Dlatego orędzie biblijne podlega interpretacji i aktualizacji, aby je niejako oderwać od ówczesnych uwarunkowań historycznych i przenieść do nowej rzeczywisto-

ści. Egzegeta ustala podstawy tej operacji, a dogmatyk je rozwija, biorąc pod uwagę inne loci thologici, które przyczyniają się do rozwoju dogmatu.

c) Egzegeza i teologia moralna

Z opowiadaniem o historii zbawienia Pismo Święte łączy różne pouczenia: przykazania, zakazy, przepisy prawne, zachęty i napomnienia prorockie, rady mędrców. Zadaniem egzegetów jest sprecyzowanie wymowy tego materiału do dalszego opracowania przez moralistów. Nie jest to łatwe zadanie. W tekstach biblijnych niełatwo odróżnić uniwersalne nakazy moralne od przepisów rytualnych i partykularnych rozporządzeń prawnych. Poza tym w Biblii zauważa się znaczny rozwój pojęć moralnych, które osiągają formę szczytową w Nowym Testamencie. Ale nawet orędzie moralne Nowego Testamentu nie jest łatwe do interpretacji, gdyż często zostaje ukazane w sposób obrazowy lub paradoksalny, a nawet prowokacyjny. Dokument zaznacza, że na wiele aktualnych pytań moralistów egzegeta nie znajdzie bezpośredniej odpowiedzi w Biblii. Niemniej świadectwo Biblii branej w dynamicznej całości może okazać się pomocne. Już Stary Testament, zwłaszcza w przykazaniach dekalogu, zawiera zasady i wartości, które nakazują działać stosownie do godności osoby ludzkiej. Nowy Testament jeszcze bardziej uwydatnia te zasady i wartości dzięki objawieniu miłości Boga w Chrystusie.

d) Różne punkty widzenia i konieczności interakcji

Raport Międzynarodowej Komisji Teologicznej z 1988 r. na temat interpretacji dogmatów sformułował wypowiedź, że istnieje konflikt między egzegezą a teologią dogmatyczną. Dokument Papieskiej Komisji Biblijnej precyzuje, że ten konflikt sprowokowała egzegeza liberalna. Natomiast w wypadku egzegezy katolickiej i teologii dogmatycznej nie można mówić o ogólnym konflikcie, lecz czasami o silnym napięciu. To napięcie może prowadzić do konfliktu, jeśli zaostrza się różne punkty widzenia i przemienia się je w nieodrwalne opozycje.

Dokument stwierdza, że punkty widzenia egzegezy i dogmatyki są i powinny być różne. Podstawowym zadaniem egzegety jest dokładne ustalenie sensu tekstów biblijnych w ich własnym kontekście, a zwłaszcza w kontekście literackim, historycznym i kanonicznym. Wykonując to zadanie egzegeta wydobywa jednocześnie sens teologiczny, jeśli się tam znajduje. Umożliwia to stworzenie ciągłości między egzegezą a dalszą refleksją teologiczną. Punkty widzenia pozostaną jednak odmienne. Zadanie egzegety ma charakter historyczny i opisowy oraz zacieśnia się do interpretacji Biblii, a zadanie dogmatyka ma charakter bardziej spektakularny i systematyczny. Dlatego pewne teksty i pewne aspekty Biblii go interesują, a poza tym bierze on pod uwagę poza biblijnym i jeszcze wiele innych danych. Jego zadaniem nie jest interpretacja Biblii, ale refleksyjne ujęcie wiary chrześcijańskiej we wszystkich wymiarach, a zwłaszcza w relacji do egzystencji ludzkiej.

Napięcie między egzegezą a teologią dogmatyczną się wzmacnia, kiedy ta ostatnia traktuje Biblię jako zbiór *dicta probantia* dla poparcia tez doktrynalnych. Ale dzisiaj teologowie dogmatyczni mają świadomość znaczenia kontekstu literackiego i historycznego dla właściwej interpretacji tekstów starożytnych i podejmują współpracę z egzegetami. Dokument zaznacza, że Biblia jako słowo Boże ma takie bogactwo znaczenia, że nie może być ono uchwycone ani przyswojone przez żadną teologię systematyczną. Jedną z podstawowych funkcji Biblii jest właśnie podważenie, zakwestionowanie systemów teologicznych i ustwiczne przypomnienie istnienia ważnych aspektów objawienia Bożego oraz rzeczywistości ludzkiej, które często były zapominane lub zaniechane w systematycznej refleksji. Z drugiej strony naukowe badania Biblii nie mogą się izolować od badań teologicznych.

Podsumowanie

W podsumowaniu chciałbym zaznaczyć, że w zaprezentowanym rozdziale znajduje się wiele ważnych wątków, które zostały tu pominięte. Dokument podaje także wiele wyjaśnień i przykładów, które nie zostały tu wyeksponowane. Dla uwydatnienia wymowy wielu zagadnień, o których jest mowa w Dokumencie, należałoby wskazać ich szerszy kontekst egzegetyczny i teologiczny. W przedstawieniu treści rozdziału ograniczyłem się do skomentowania przewodniego motywu i pojęć bezpośrednio z nim związanych.

Przewodnym motywem rozdziału jest stwierdzenie, że katolicka interpretacja Biblii polega na świadomym ustawieniu się egzegety w żywej tradycji Kościoła. Żywa tradycja Kościoła to żywa wiara wspólnoty, spotkanie się z Bogiem obecnym i działającym we wspólnocie wierzącej. Biblia i Kościół są wewnątrznie powiązane. Stąd interpretacja w tradycji biblijnej rzuca wiele światła na interpretację w tradycji Kościoła. Świadome włączenie się w żywą tradycję Kościoła polega na refleksyjnym podejściu do Biblii jako Słowa Bożego, na poważnym traktowaniu Słowa Bożego przez sumienne i rygorystyczne badania naukowe tekstów biblijnych, które poprzez język ludzki pozwolą dotrzeć do zbawczej woli Bożej, oraz na rzetelnym dzieleniu się wynikami badań i przemyśleniami z innymi.

Rozdział III kończy się słowami: *Egzegeza przynosi najlepsze owoce, gdy dokonuje się w kontekście żywej wiary wspólnoty chrześcijańskiej, która jest zorientowana ku zbawieniu całego świata.*